

BOLDOG ZOLTÁN

Az olvasó eltávolítása a kortárs magyar költészettől

LAPIS JÓZSEF: LÍRA 2.0: KÖZELÍTÉSEK A KORTÁRS
MAGYAR KÖLTÉSZETHEZ

JAK+Prae.hu
Budapest, 2015
306 oldal, 2490 Ft

Nagy bátorság kell ahhoz, hogy bárki a kortárs magyar líra bemutatására és értékelésére vállalkozzon, hiszen a „hatás-történeti távlat” hiánya magában hordozza a természetes tévedés lehetőségét: ami a jelenkornak fontos, nem feltétlenül lesz izgalmas a jövő olvasóinak, kutatóinak. Lapis József *Líra 2.0: Közelítések a kortárs magyar költészetéhez* című könyve tisztában van a fenti veszéllyel, talán ebből is adódhat a cím-ben található óvatosság (*Közelítések*). Valójában a Debreceni Egyetem tanársegédje, a *Zempléni Múza* jelenlegi, az *Alföld*, a *Debreceni Disputa* és számos más folyóirat egykori szerkesztője, a József Attila Kör egykori elnökségi tagja feleslegesen él ilyen álszerű gesztusokkal, hiszen eddigi kritikáival, tanulmányaival, a költészetet népszerűsítő toplistáival többször bizonyította a feladatára való alkalmasságát a szűkebb és a tágabb értelemben vett közönség előtt. Mindezzel együtt a „közelítések” megjelölés elegánsan elkeni azt a műfaji, hangnemi problémát, amely elé a kötet állítja tudós vagy éppen szakmán kívüli olvasóját.

Lapis József a tanulmány, a személyes hangú esszé és az értékelő kritika szempontrendszerét és nyelvezetét olyan mértékben ötvözi, hogy mindez zavaró az olvasás során, és nehezen behatárolhatóvá teszi a célközönséget. Az alábbiakhoz hasonló, vallomásos, elfogult, olvasónaplóba illő részek erősen kétségessé teszik, hogy a szerző könyvét az irodalomtudomány jövőbeli művelőinek szánta:

„Borbély Szilárd egy régebbi kötetét, az Ami helyet címűt kezdted el olvasni. Csak úgy taláломra fölütöd valahol, szemmeddel durván a sorok közé böksz (kissé remeg a könyv a hirtelen meg-rázkódtatástól), és várod, hogyan reagálnak rád a szavak?

[...]

Az Ami helyetről azt hallottad, hogy szép – időnként kedvesed leveleiben is fel-feltűnt egy-egy részlete. (Tényleg szép

volt.) *Tudtál azonosulni a lírai énnel, vagy ő azonosult veled, mindenesetre szeretted a Borbély Szilárd nevű költőt, aki úgy érez, mint te, és megírta ezt Neked. Jó volt nyáron visszagondolni a télre.*” (195–196.)

A fenti idézet egy szélsőséges példája annak, hogyan szüremkedik be a nagyrészt irodalomtudományos nyelvezetet használó, elemző és értékelő szövegbe a személyesség, a rajongásig fokozott pátosz. Ez önmagában nem is lenne probléma, hiszen Lapis József többségében olyan élő vagy a közelmúltban elhunyt szerzőkről beszél, akikhez személyes viszony fűzi, fűzte. Az elemzés, a kritikai értékelés és a vallomás vegyítése azonban minimum eklektikus, néhol pedig hiteltelenné teszi a kötet állításait. Érdekes lett volna a saját érzelmi reakciókat markánsabban leválasztani a tudományos irányultságú kijelentésekről, vagy pedig egy határozott – akár szerkesztői döntéssel – kijelölni a módszertani és stilisztikai következetességhez vezető irányt. Úgy egy határozott hangú esszé- vagy egy tudományos nyelven írt tanulmánykötet születethetett volna. Hasonlóan egységes karaktert adhatott volna a könyvnek, ha a szerző legjobban sikerült kritikáit gyűjti össze, nem pedig bedolgozza azokat a leíró és esszéisztikus részek közé. Ebben a formában zavaró nézőpontbeli, fogalmi és nyelvi összetettséggel szembesülünk. Ezt tükrözi például a következő rész, ahol a bemutatott szerzők egyike végleg beérkezik „a kortárs fiatal líra élvonalába”, amelyet feltételezhetően maga a kötet konstruál meg:

„(Az álneves) Király Odett félrímes, emlékezetes sorokat felvonultató családversei meggyőztek e tekintetben, de Veres Máté helyenként (kép)zavarba ejtő versmondathoz, Molnár Illés már itt megmutatkozó tehetségéhez (Álló nap) is többször vissza lehet térni. Közülük jelen pillanatban tulajdonképpen csak Molnár Illés nevével találkozhatunk költőként, aki 2013-as kötetével (Hüllők és izzók, FISZ) érkezett be végleg a kortárs fiatal líra élvonalába.” (67.)

Lapis József könyvének összetettsége mögött azonban egységes szerzői attitűd fedezhető fel: az elit olvasóé. A szerző ugyanis erényként kezeli, ha a „szövegek nem adják meg egykönnyen magukat” (92.) Így aztán a közérthetőség negatív érték kategóriává válik, amely különösen érezhető többek között a Kemény Lili és az Acsai Roland költészetéről szóló fejezetben. Utóbbi esetében azzal szembesülünk, hogy Acsai lírája Lapis szerint a köteteken át tartó letisztulásával párhuzamosan leértékelődik, visszafejlődik. A *„Templom a természet?”* című fejezet egy hatalmas kritikai kirohanássá válik, amelyben a költő olyan figuraként jelenik meg, aki bizonyos sorával „komolyan zavarba hozza a kortárs líraolvasót”. (99.) Itt a nehezen értelmezhetőségért rajongó kritikus olyan öngazolási módszerével találkozunk, amely a „kortárs líraolvasó” meghatározhatatlan kategóriája mögé rejtőzik.

Érdekes kitérni a Kemény Lili kötetéről és személyéről szóló részfejezetre is. Ott egy sajnálkozó, moralizáló, pszichologizáló hanggal szembesülünk, amely a fiatal szerző édesapját, a kortárs irodalom egyik meghatározó apafiguráját, Kemény Istvánt a következőképpen idézi meg:

„Mind művészi, mind lelki szempontból komoly kihívást jelentő helyzet ez – nem pusztán arról van szó, hogy az irodalmi intézményrendszerbe történő belépés, a költői előmenetel szempontjából óhatatlanul megképződő előnyök mellett milyen hátrányokkal is.” (86.)

Az esztétikai fejtegetést egy cinikus, a közolvasók egy részébe fél mondattal belerúgó kritikai hang követi:

„Bizonyosan vannak olyan olvasók, akik szívesen fogadják a bájta, a rokokót, a néha naivitásból fakadó bátorságot, az áprilisi kedélyt, a nem túlságosan felkavaró tapasztalatokat, a be-

gyógyítható sebeket. Úgy érzem, Kemény Lili kötetében e jellemzők vannak túlsúlyban (ha nem is kizárólagos arányban). [...] A Madaram ízléses, szép könyv, üde sorokkal, sokat lehet vele mosolyogni, alapvetően jól érezhetjük magunkat benne (annál is inkább, mert a versek gyengébb megoldásainál úgy sejtjük majd, hogy integráns része lehet a stílusnak). Ám ha a kócoságban lenne némi karcosság is, talán összetettebb lenne a hatás.” (89.)

A fentiekből jól kitapintható a kötetnek az olvasóhoz való problematikus viszonya, aki egyszer hivatkozási alappá válik, máskor pedig olyan körülírhatatlan démonná, akitől jobb távol maradni: „Soha ne becsüljük le a befogadói felelősséget – hogy mit érthetünk meg egy versből, az nem kizárólag a szöveg teljesítőképességének minősítése.” (71.) Itt ismét nem az a gond, hogy a kortárs magyar líra átlagolvasóját pozitív vagy negatív színben tünteti föl a szerző, hanem a hozzá fűződő ellentmondásos viszony. Ennek tisztázása pedig a kötet címét (*Líra 2.0*) és bevezetőjét tekintve is fontos lenne: „Sokkal inkább nevezhetőek a költészet saját ügyeinek a világhálóhoz kapcsolható befogadói közegben észlelhető különféle elmozdulások, változások. E ponton egyfelől a befogadók összetételére és attitűdjére, másfelől a befogadás módozataira gondolhatunk.” (18.) Mivel ezen kérdés alapos megvitatása elmarad, ezért a kötet címében olvasható, a felhasználók aktivitására épülő web. 2.0-ra rájátszó áthallás nemcsak kiaknázatlanná válik, hanem egyszerűen megtévesztő lesz. Mi több: Lapis József kötete számos – néhány fent is idézett megjegyzésével – azt a hatást kelti, mintha a bölcsészkart végzett, az irodalomtudomány elméleteivel tisztában lévő elit olvasón kívül nem lenne érdemes foglalkozni a kortárs líra más befogadóival. Ez az attitűd pedig dehonesztáló a kortárs költészet átlagolvasójára nézve, aki szakirányú diploma nélkül nem tekinthető „felelős” befogadónak. Így a „Közelítések a kortárs magyar költészetéhez” alcímet viselő könyv inkább tovább növeli a távolságot a web 2.0-án versekbe ütközők és a szakmai szemmel olvasók között.

A felsoroltakon túllépve Lapis József közelítéseinek egyik érdeme, hogy egy jól átlátható lista készíthető a kortárs alkotókból főként az I. és a IV. fejezetre támaszkodva. A szerző egy olyan névsort és egy olyan rendszert tár elénk, amelynek segítségével bátran nekikezdhetünk böngészni a neten a felsorolt szerzők művei között.

A könyv a 2000 utáni „legújabb magyar líra” bemutatásával kezdődik. Ennek alapján a Lapis-féle „fiatal” kánon a következő szerzőkből áll össze: Pollágh Péter, Nemes Z. Márió, Ayhan Gökhan, Kemény Lili, Acsai Roland, Málík Roland, Menyhért Anna és Szentmártoni János. Természetesen a szerző az egyes fejezetekben számos más költőt megidéz, de az, hogy az említettek köteteit külön fejezetrészben tárgyalja, státuszukról, fontosságukról is árulkodik. Mindezek előtt azonban alaposan számba veszi azokat a „hatásközpontokat”, amelyek meghatározzák a legfiatalabb alkotók gondolkodásmódját. Ennek keretében kitér többek között a slam poetryre, a különböző webkettes versportálokra (Dokk.hu, Poet.hu), a legfontosabb versblogokra (Telep, Előszézon, Körhinta, Új Hormon), a sárvári irodalmi táborokra, Szijj Ferenc lírájának meghatározó szerepére, a markáns beszédmódokra, a test témára és a vizualításra. Szijj Ferencen kívül olyan alkotóknak tulajdonít még kiemelkedő hatást, mint többek között Kemény István, Peer Krisztián, Marno János, k. kabai lóránt és Orbán Ottó. Látható, hogy a „hatásközpontok” tekintetében a kötet elég nyitott, hiszen nem kizárólag az „apafigurákat” említi meg, hanem a nehezen körvonalazható irányzatokat, mozgalmat, csoportosulásokat is. A hosszú, de átláthatóan tagolt bevezető fejezetrész az egyik legrendszere-

zettebb és megállapításait tekintve az egyik legfontosabb egysége a könyvnek, amely a címhez igazodva valódi közelítési lehetőségeket nyújt a kortárs lírához.

Ugyanilyen orientációs gyűjtemény lehet a IV. fejezet, ahol a „középnemzedék” következő szerzői sorakoznak fel egy-egy fejezetrészben 2000 után keletkezett alkotásaikkal: Borbély Szilárd, Térey János, Jónás Tamás és Vass Tibor. Közülük a legnagyobb figyelmet a szerző Térey János művészetének szenteli, és ez a másik legalaposabb, a vizsgált alkotó műveit, azok társadalmi és poétikai beágyazottságát bemutató része a kötetnek, amely mind nyelvezetében, mint módszertanában irányadó lehetett volna a többi egységre vonatkozóan. Bár itt is található a rajongást kevésbé leplező megnyilatkozások: *„Aligha történt komplex megértés még, de máris belém oltódott, hogy »Egy cserép mikulásvirág / Álmában is egy cserép mikulásvirág: / Annyi, amennyi« (Az alvó Vénusz) – fölismerem, ha hallom nem megnyugtató ritmúsát.”* – olvashatjuk a fejezetrész egységét élesen megtörő vallomásként.

A „legújabb magyar lírát” és a „középnemzedék néhány képviselőjét” bemutató I. és IV. fejezet közé ékelődik a „Változatok gyermekiségre, a gyermeklírira” című II. és „A kortárs közéleti költészet” címet viselő III. rész. Ezek elhelyezése a kötet egészében nem nyer magyarázatot, és a szerkesztői következetlenséget az sem ellenpontozza, hogy Krusovszky Dénes túlértékelt gyermekverseivel és Havasi Attila „nonszensz” költeményeivel helyet kaphatott a koncepcióban. (Ők ugyanis az I. fejezetben is szerepelhettek volna.) Ennek ellenére rendkívül érdekes és meggyőző Lapis Józsefnek azon gondolatmenete, amelynek keretében Weöres Sándor alkotásai mellé emeli Kovács András Ferenc verseit poétikai szempontból. Ugyanígy hiánypótló az erdélyi gyermeklírira bemutatása Lászlóffy Aladár példáján keresztül. Nem érthető pontosan, miként határozza meg Lapis József a gyerekvers kategóriáját, de a részfejezetek alapján körvonalazódik, hogy az etikai szempontok (erkölcsi példázat, tanító szándék) helyett esztétikai megközelítést alkalmaz. Egy helyen pedig azt veti föl, hogy tulajdonképpen nincs is markáns különbség a felnőtteknek szóló és a svéd típusú gyerekversek között: *„Ami közösnek mondható a fentebb említett hagyomány követőiben, az a sajátos gyerekszólam, egy konstruált gyermeki(ként lefordítható) nézőpont prezentálása, egy különleges és sok tekintetben felforgató világtapasztalat színre vitele, a világ szövedékének konvencióktól eltérő, a szabályokat átértelmező fölfejtése, a megértés meglepő útjainak kimunkálása. Megkockáztatható, hogy e jegyek (ha megfelelő helyekről elvonjuk a »gyermek« jelzőt) alapvetően a jó költészet jellemzői közé általánosan is sorolhatók.”* (151.) Ebből is látható, hogy a kötetben vizsgált szerzők műveit Lapis főként felnőtt irodalomként olvassa, és hasonló esztétikai elvárásokkal közelít feléjük, mint Pollágh Péter Dédiéjéhez vagy *VörösrókJához*. Így egy lehetséges utat kínál arra vonatkozóan, miként tudunk szakmai szempontok mentén beszélni a gyerekeknek szóló kötetekről anélkül, hogy eljátszanánk belehelyezkedésünket egy naiv gyermeki vagy éppen szülői nézőpontba (mit szeret a gyerek és mit érdemes neki olvasni).

A *Líra 2.0*-át záró fejezet a *Kritikai kontextusok* címet kapta, amely valójában három kritikus szemszögéből próbálja bemutatni a kortárs líraolvasás tendenciáit. A Borbély Szilárd *Hungarikum-e a líra?* című esszékötetére vonatkozó megállapítások során Lapis József bizalma ismét megerősödik az elemző, kritikus, érzelmileg visszafogott nyelvi megnyilatkozásokkal szemben, és az egyébként méltatlanul elhallgatott könyv alapos bemutatása során sok helyen opponálja a szerző meglátásait. Balázs Imre József és Németh Zoltán könyveinek beemelésével pedig a posztmodern fogalmával kapcsolatos vitához kapcsolódik, mintegy szembesíti a szerzőket egymás álláspontjával és saját, erre vonatkozó elképzeléseivel. Mind-

ezzel együtt a kortárs verseskötetek szakmai recepciójának helyzetéről, tendenciáiról keveset tudunk meg, így a záró fejezetnek inkább kitekintés jellege van, semmint a költészet terén alkalmazott listázással végigtekinteni a legfiatalabb és a középgenerációs ítések névsorát. Ezt egyébként elvégzik a könyv lábjegyzetei, amelyek egyformán fontosnak tartják az online és offline recenziókat és kritikákat. Ezek megfelelő orientációs pontként szolgálnak a bölcsészkarok kortárs költészettel foglalkozó szeminaristáinak és a jövő kutatóinak is. Ugyanilyen hasznos kiegészítése a kötetnek a névmutató, amely alapján akár súlyozható is a kötetben megjelenő egy-egy név előfordulása.

Lapis József gigászi vállalkozásának egyik legfontosabb eredménye, hogy műfaji szempontból szélsőségesen összetett munkájába beépíti a kortárs lírakritika egy-egy meghatározó megállapítását, és gyakran reflektál is ezekre. Különösen erős ez a vitázó, mégis higgadtan érvelő hang a Pollágh Péter és Nemes Z. Márió lírájáról szóló fejezetben, ahol Lapis megemlíti a kritikusok negatív észrevételeit, majd finoman ellenpontoszza azokat más írások szerzőinek véleményével illetve saját álláspontjával. Tulajdonképpen ott válik valódi áttekintéssé és közelítéssé a kötet, amikor a szerző csupán mediátorként, kompilátorként kezd el tevékenykedni.

Mindent összevetve a *Líra 2.0: Közelítések a kortárs magyar költészetéhez* egy bátor, hiánypótlónak tűnő vállalkozás, amely a magyar szakosok gyorstalpaló, a jelen költészetéhez felzárkóztató olvasmányává válhat, amennyiben megfelelő mértékben elsajátították az irodalomtudomány alapvető fogalmait. Ott a helye a könyvtárak polcain, hogy megteremtse az alapot egy vitára, amely a webkettő felületén folytatódhat, online kritikákban és kommentekben, ahol talán az alábecsült olvasó néhány értelmes hozzászólásban bizonyíthatja saját létjogosultságát is. Addig viszont a *Líra 2.0* tovább gyengíti a legitimációs válságban szenvedő bölcsészettudományok pozícióját.